

УДК 323. 37(477)«18»

ДЕГТЯРЬОВ С. І.

м. Суми

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА ПО ВІДОМСТВУ НАРОДНОЇ ОСВІТИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.

Стаття присвячена педагогічним чиновникам, які служили на українських землях у складі Російської імперії в першій половині XIX ст. Приділено увагу місцю цієї категорії чиновників у системі бюрократичного апарату Російської імперії; їхнім службовим функціям та повноваженням; умовам служби та відношенню до неї самих чиновників і громадськості тощо. Служба педагогічних чиновників мала свою специфіку. Саме ці службовці були найбільш освіченою частиною бюрократії. Їхні функції не відносилися до числа бюрократичних, але спрямовувалися на навчання і виховання майбутніх чиновників.

Ключові слова: чиновництво, бюрократія, викладач, освіта, учбовий округ.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть вже декілька разів ставилося питання про те, чи можна надати педагогічним працівникам України статус державних службовців. Дана проблема залишається невирішеною й донині. Подібне питання ставилося ще наприкінці XVIII ст. урядом Російської імперії, але тоді усі педагогічні службовці отримали право державної служби, тобто стали відноситися до такої суспільно-професійної групи, як чиновництво. Детальне вивчення такого історичного досвіду допоможе визначитися на сучасному етапі з місцем педагогічних працівників (викладачів, учителів, допоміжного персоналу навчальних закладів) у структурі суспільних відносин; з роллю, яку вони відіграють у складному процесі державотворення.

Педагогічне чиновництво Російської імперії вкрай рідко ставало предметом спеціального вивчення. Виключенням є лише роботи Ю. Діссон, В. Морозової, О. Сердюцької, В. Слотіна, Н. Фірсової [11; 19; 24; 26; 28], де вони торкалися здебільшого питань законодавчого забезпечення педагогічної служби, соціального статусу чиновників відомства народної освіти. О. Сердюцька, вивчаючи викладацьку діяльність та професуру другої половини XVIII ст., торкнулася питання про побут викладацьких службовців, їх взаємовідносини з керівництвом, своїми колегами, приділяла увагу корпоративній психології викладачів [24, с. 102].

Аналіз джерел. Деякі відомості, необхідні для вивчення окресленого нами питання, містять роботи, присвячені освітній галузі Російської імперії чи історії окремих навчальних

закладів. У дорадянський період це були роботи А. Воронова, П. Знаменського, Д. Вишневецького, Є. Кивлицького та В. Серебреннікова [3; 5; 12; 14; 25] та інших. Окремо слід відмітити ґрунтовну працю М. Владимирського-Буданова, присвячену державній політиці в галузі народної освіти у XVIII ст. Це питання вивчалось вченим у контексті побудови системи професійної освіти [4]. Серед робіт останніх десятиліть слід виділити дослідження Л. Булгакової, О. І. Травкіної, В. Маслійчука, Л. Посохової, Л. Корабліної та інш. [1; 2; 17; 18; 22; 27].

Вивчаючи чиновництво відомства народної освіти, слід приділити увагу багатьом складовим цієї проблеми, зокрема місцю цієї категорії чиновників у системі бюрократичного апарату Російської імперії; їхнім службовим функціям та повноваженням; умовам служби та відношенню до неї самих чиновників і громадськості тощо.

Слід висловитися стосовно належності до чиновництва вчителів, викладачів тощо, які у Російській імперії вважалися на державній службі, нагороджувалися чинами, отримували жалування. Ми включаємо таких державних службовців до предмету нашого дослідження, не зважаючи на відсутність у їхній професійній діяльності бюрократичних функцій (за рідкісними виключеннями). Взагалі чиновництво відомства народної освіти Російської імперії у XIX ст. – це соціально-професійна група, неоднорідна за становим походженням, віком, освітнім рівнем, що забезпечувала функціонування системи народної освіти шляхом духовного виробництва та передачі інформації (навчання, виховання

молоді) і виконанням адміністративних функцій (управління, складання звітності) [26, с. 65].

Російська дослідниця О. Сердюцька зробила висновок, що за продовжуваністю у часі викладацька служба еволюціонувала у бік зближення із загальною чиновною масою [24, с. 102].

Виклад основного матеріалу. Поява учительства як особливої частини суспільства, соціального прошарку, який існує за рахунок оплати своєї спеціалізованої, професійної праці по навчанню молоді, пов'язана з реформами Катерини II [19, с. 58]. У зв'язку з необхідністю професійної підготовки учителів для народних училищ треба було визначити їхній юридичний статус і матеріальне становище у відповідності з тим ідеальним образом педагога, який сформувався у педагогіці XVIII ст. Комісія П. Завадовського вирішувала цю проблему самостійно, оскільки в австрійському законодавстві, яке лягло в основу шкільної реформи, не містилося необхідних вказівок з цього приводу.

Училищний статут 1786 р. не визначив точного службового статусу учителів народних училищ і обмежився лише визначенням, що вони вважаються на дійсній державній службі і можуть розраховувати на ті ж права і привілеї, які здобувають інші чиновники. Але на практиці ці обіцянки втілити було складно. Річ у тім, що вчителі народних училищ набиралися здебільшого з осіб духовного звання, міщан та інших податних станів, тоді як державна служба з усіма її привілеями і заохоченнями вважалася привілеєм дворянства.

З початку XIX ст. училищні службовці вже користувалися усіма правами та привілеями чиновників цивільної служби. Навіть офіційний статус службовців Міністерства народної освіти визначався Сенатом як чиновники навчальної служби.

У XIX ст. вчителі безумовно були державними службовцями, оскільки відповідали основним ознакам специфіки державної служби у широкому розумінні цього терміну. Говорити про педагогічних чиновників як про державних службовців не лише правомірно, але й необхідно. А причина цього може полягати у самій політиці самодержавства, що зводилася до принципу службової діяльності, де усі навчальні заклади не тільки виховували молодь, а й готували її до служби [26, с. 64–65].

Російський історик педагогіки П. Ф. Каптерев, визнаючи чиновництво імперії як окрему соціальну групу, стан, окремо виділяв з-поміж нього учителів та викладачів, називаючи їх навіть «учительское сословие». Вони, на думку вченого, були «особою разновидностью чиновников, для которых была обязательна государственная дисциплина, исповедание устно и делом принятых государственных начал» [15, с. 226]. Вчителі-чиновники нагороджувалися, як і всі інші чиновники, царським жалуванням, чином, орденами тощо.

Таким чином, поряд з загальноцивільними службовцями на державній службі були працівники науки й освіти. Причому спектр посад, які вони обіймали, був доволі широким: від членів Академії наук до лаборантів, від професорів до домашніх вихователів (наставників) [16, с. 16–17].

У даній роботі ми будемо використовувати окрім термінів «чиновник відомства народної освіти» та «чиновник освітньої галузі», також «педагогічні чиновники» та «училищне чиновництво». Поняття «педагогічні чиновники» є більш широким, оскільки включає всіх службовців навчальних закладів усіх рівнів, а також таку специфічну групу педагогів, як домашні наставники. У той же час «училищне чиновництво» – це державні службовці навчальних установ середньої і нижчої ланки (гімназії, повітові та приходські училища). Ми будемо приділяти увагу здебільшого саме училищним чиновникам.

Серйозною була проблема забезпечення навчальних закладів необхідною кількістю чиновників. Педагогічна служба за своєю специфікою не відносилася до найбільш популярних категорій державної служби, до того ж вона вимагала більш високого освітнього цензу від службовців. Ця та деякі інші причини могли призводити до значної плінності кадрів в освітніх установах (крім університетів, де служба була більш престижною та матеріально вигідною). У таких ситуаціях були неодинокими випадки, коли одна особа викладала по декілька абсолютно різних дисциплін, що негативно впливало на якість освіти.

У цілому кількість чиновників, які служили у навчальних закладах Російської імперії з кінця XVIII до середини XIX ст. постійно змінювалася у бік зростання. Це пов'язано з розбудовою системи освіти, збільшенням кілько-

сті навчальних закладів різного рівня, а також зростаючою потребою держави у підготовці професійних кадрів для служби у різних управлінських установах, що все більше вимагали спеціальних знань і навичок (вимоги до чиновників суттєво змінилися порівняно з XVIII ст., коли від них вимагалися лише особиста порядність і вміння каліграфічно переписувати документи).

Так, згідно з Училищним статутом 1804 р. у гімназії повинно було викладати 8 вчителів, за Статутом 1828 р. – 16, з поділом їх на старших і молодших. Окрему категорію складали вчителі малювання.

Протягом першої половини XIX ст. у системі освіти Російської імперії розпочинається процес виділення професійної складової із загальноосвітньої. Держава стала потребувати службовців, які мали спеціальну підготовку у тій чи іншій галузі. У середовищі педагогічних чиновників цей процес почався раніше, ніж у інших відомствах державної служби. Для них створювалися спеціальні педагогічні навчальні заклади та відділення. Училищний статут 1828 р. розподілив викладачів гімназій на старших та молодших учителів. До старших вчителів відносилися викладачі історичних і математичних наук, стародавніх мов і російської словесності; до молодших – учителів російської граматики, географії та сучасних іноземних мов. Учителі малювання викладали також чистописання. У 1849 р. попечитель Московського учбового округу Д. Голохвастов вказував на необхідність підготовки викладачів законодавства. Генерал-губернатор Остзейських губерній О. Суворов у доповідях імператору 1849 та 1853 рр. відмічав недостатню кількість юристів, викладачів гімназій і домашніх вчителів [23, с. 61].

У лютому 1850 р. було дозволено казенних студентів юридичного інституту при університеті св. Володимира у Києві за потреби призначати вчителями законодавства у гімназії з зобов'язанням вислужувати на цих посадах не менше шести років. Такі вимоги були альтернативою служби протягом тих же шести років «по гражданской части» [20, с. 5].

Приймаючи на службу до навчального закладу будь-якого чиновника, директор цього закладу повинен був узгодити його кандидатуру зі своїм керівництвом. Зокрема директори гімназій повинні були отримати дозвіл з

училищного комітету університету. Наприклад, 23 квітня 1813 р. директор Чернігівської гімназії у своєму рапорті просив такий комітет Харківського університету дозволити прийняти на вакансію письмоводителя колезького реєстратора М. Филоновича, який працював перед тим у Чернігівському губернському правлінні. До рапорту додавалися атестати кандидата на посаду про попередню службу та формулярний список [6, арк. 1].

Звільнюючи чиновників освітніх установ, їхні директори також повинні були узгодити це питання зі своїм керівництвом. Обов'язково вказувалася причина звільнення. Якщо вона полягала у неможливості службовця виконувати свої функції за станом здоров'я, то слід було подати й медичне свідоцтво, що могло б це підтвердити. Довідка лікаря, як правило, не відносилася до числа розлогих документів, а містила лише висновок медика про стан здоров'я чиновника і фіксувала неможливість виконання службових обов'язків. Так, лікар Чернігівського військового шпиталю зробив наступний висновок про здоров'я вчителя німецької мови Чернігівської гімназії К. Ф. фон Флегена: «... одержим с давнего времени болезнями: грудною и слабостию нервною, которого я пользовал; но скорого выздоровления не предвидется, по каковым причинам он Г. Флеген и возложенной на него должности отправлять не может» [7, арк. 3].

Процес прийняття на службу, звільнення, переміщення училищних чиновників у деяких випадках був неконтрольованим державними установами освітнього відомства. Такі ситуації були доволі рідкісними і виникали здебільшого на правобережних українських землях, що були приєднані до Російської імперії внаслідок поділів Речі Посполитої. Частина навчальних закладів, що знаходилися на цих землях, утримувалася монастирями. У 1827 р. попечителю Харківського учбового округу була надіслана скарга, де зазначалося, що в училищах «содержимых базилианами и другими духовными сословиями» приймали та переводили в інші заклади учителів за власним бажанням настоятелів монастирів. Про такі кадрові зміни Училищний комітет Харківського університету здебільшого не поінформовувався. Це ускладнювало укомплектування цих навчальних закладів особами, які мали необхідну освіту і навички для обійман-

ня учительських посад, підтверджені атестатами університетів і гімназій, де вони навчалися [9, арк. 10].

Сучасний дослідник В. Слотін запропонував поділ усіх училищних чиновників (за виключенням почесних попечителів і обслуговуючого персоналу) на чотири групи:

1. Згідно з училищним статутом 1804 р. директори народних училищ (вони ж директори гімназій), які знаходилися у чині VII класу.

2. Штатні наглядачі (смотрителі). Їхній статус статутом не визначався, але як правило їхня посада належала до IX класу.

3. Старші вчителі (учителі наук, що викладалися у гімназії) знаходилися у IX класі та молодші вчителі (учителі мов у гімназіях) знаходилися у X класі.

4. Учителі малювання та учителі повітових училищ знаходилися у XII класі, а також приходські вчителі, які відносилися як правило до XIV класу (за умови, що вони не мали духовного звання) [26, с. 61–62].

На нашу думку, справедливо було б виділити і п'яту групу, до якої могли бути віднесені канцеляристи, бухгалтери, медики та деякі інші чиновники навчальних закладів з чином або без такого (але з правом на нього), які вважалися державними службовцями по відомству народної освіти і були включені В. Слотіним до числа обслуговуючого персоналу.

Головною посадовою особою у навчальних закладах губернії був директор місцевої гімназії, якого визначали ще як директора народних училищ губернії. Директор згідно зі Статутом 1804 р. керував гімназією, усіма училищами та пансіонами у губернському місті та іншими навчальними закладами по губернії. При прийнятті директора на посаду враховувалися походження (він не повинен походити з податного стану), вік (не молодше 16 років) та освітній рівень (закінчена освіта). Директор підбирав кадри до ввірених йому закладів, повинен бути фактично викладачем-«універсалом» (володів методикою викладання, мав за потреби підмінити будь-якого вчителя у гімназії).

Якщо до обов'язків директора училищ входила одна обов'язкова перевірка кожного підпорядкованого йому навчального закладу на рік, то весь інший час контроль і управління у провінційних закладах (повітових і приходсь-

ких училищах) здійснювали штатні наглядачі (смотрителі). Смотрителі, як ми зазначали вище, повинні бути у чині IX класу. Але, враховуючи нестачу класних чиновників у повітах, з 1826 р. штатний смотритель міг не мати вказаного чину, а здобути його за вислугу на даній посаді не менше чотирьох років. Як правило, на цю посаду призначалися вчителі даного навчального закладу за їхні професійні навички та заслуги. Розповсюдженням було явище, коли штатний наглядач за сумісництвом викладав один з предметів у повітовому училищі.

За шкільним статутом 1828 р. була створена посада інспектора гімназії. Інспектор наглядав за викладанням та моральною складовою у гімназії [13, с. 59]. Такі чиновники непогано орієнтувалися у багатьох питаннях стосовно функціонування цих установ. Як наслідок, були непоодинокими випадки, коли саме вони заміщували посади директорів училищ або гімназій. Наприклад, у серпні 1854 р. на місце директора Рівненської гімназії замість звільненого за станом здоров'я статського радника Росковшенка був призначений колишній інспектор цього закладу надвірний радник Туманов [21, с. 6–7].

До того ж специфічною категорією училищних чиновників слід вважати законовчителів, які відносилися до духівництва, не отримували класних чинів, але визнавалися урядом як такі, що знаходяться на державній службі. Деякі дослідники вважають, що за статусом вони стояли вище звичайних цивільних училищних чиновників, спираючись на той факт, що вони підписувалися в атестатах вище інших вчителів [26, с. 157]. На нашу думку, це спірне твердження.

При навчальних закладах існувала низка таких посад, як письмоводитель, писар при директорі, гімназійний лікар, бухгалтер. Але загальна кількість таких чиновників по губернії була незначною.

Поза категорією училищного чиновництва знаходилися домашні вчителі або наставники. Вони також вважалися державними службовцями (крім жінок), на них заповнювалися формулярні списки і вони отримували чини. У першій половині XIX ст. серед тих, хто бажав стати домашнім учителем був значний відсоток іноземців. У вересні 1832 р. у Волинському ліцеї на це звання претендувала французька

женка Е. Деліль, у жовтні – венеціанець Л. д'Артузій. Усі вони склали присягу на вірність Російській державі [10]. У 1850 р. по Волинській губернії домашніми наставниками служили п'ять осіб, чотири з яких походили з іноземців, а один – з місцевих дворян. Усі вони мали чини від XIV до IX класу. У цей же час по Полтавській губернії таких чиновників налічувалося всього двоє. Один походив з однодворців (мав чин колезького секретаря), інший – з обер-офіцерських дітей (чину не мав).

Для того, щоб отримати патенти (дозволи) на приватне домашнє вчителювання, слід було скласти іспити з досить багатьох предметів. У Волинському ліцеї у вересні 1832 р. екзаменувалися відразу четверо осіб (двоє чоловіків і дві жінки): колишній учень цього ліцею П. Леончицьки складав іспити з арифметики, алгебри, геометрії, російської, польської, французької, латинської і німецької мов; колишній викладач Любарського повітового училища М. Паршейм – з французької та німецької мов (при тому, що саме ці мови він викладав в училищі і сумнівав щодо професійних вмінь його начебто не повинно бути); дівчиці, які закінчили Кременецький пансіон А. Навроцька та Е. Деліль – з Закону Божого, російської, польської, французької й німецької мов, арифметики і географії. Окрім того А. Навроцька ще показувала свої знання і вміння з чистописання, музичного мистецтва й танців [10, арк. 1]. Окрім іспитів, усі четверо кандидатів на звання домашніх учителів повинні були надати документи про своє дворянське походження. До того ж Училищний комітет Харківського університету наказав П. Леончицьки та М. Паршейму надати свідоцтва «о неприлежності их к мятежникам» [10, арк. 12зв].

Якщо говорити про кар'єрне зростання педагогічних чиновників у XIX ст., то воно визначалося за кількома критеріями: рівнем освіти (наявність наукового ступеня у викладачів вищих навчальних закладів), якістю викладання, стажем роботи у системі освіти, попереднім послужним списком (наявністю досвіду роботи в інших установах), протекцією впливових вчених, чиновників [29, с. 129].

З кінця XVIII ст. і протягом першої чверті XIX ст. на українських землях педагогічна служба стала надзвичайно популярною серед вихідців з духівництва, козаків, міщан тощо.

Через неї представники непривілейованих станів намагалися у першу чергу змінити свій соціальний статус на більш високий. Маючи освіту, потрапити на педагогічну службу для них було легше, ніж до інших державних установ. До того ж обмежень щодо отримання класних чинів у цей час існувало ще не так багато, що дозволяло зробити кар'єру відносно швидко.

У такому сенсі цікавою є кар'єра малоросіянина М. В. Анищенкова, який у 1830 р. обіймав посаду учителя Ногайського приходського училища Таврійської губернії і мав чин титулярного радника (IX клас). Службу він почав у 1809 р. 18-річним юнаком, маючи неповну середню освіту (довчився трохи пізніше). Походив він з козаків. Протягом травня-жовтня першого року служби (у Малоросійському Полтавському губернському правлінні) він обіймав посади спочатку канцеляриста, потім губернського реєстратора. Потім на посаді вчителя Роменського повітового училища протягом відносно короткого часу отримав класні чини колезького реєстратора (1814), губернського секретаря (1819) колезького секретаря (1822) і титулярного радника (1824). Згодом він був визнаний дворянином [8, арк. 43зв-46]. Подібних прикладів існує багато.

Висновки. В цілому державна педагогічна служба була повноцінною складовою російського імперського бюрократичного апарату. Усі службові відносини по відомству освіти регулювалися нормативними актами, що розповсюджували свою дію на весь загальний цивільних чиновників. У той же час служба педагогічних чиновників мала і низку специфічних, притаманних лише їй рис. Зокрема саме ця категорія державних службовців була найбільш освіченою, а функції, покладені на них, не відносилися до числа бюрократичних, але спрямовувалися на навчання і виховання майбутніх т. зв. бюрократів. Існували й інші особливості (здебільшого соціо-професійного та соціо-культурного характеру), характерні саме для педагогічних чиновників, пов'язані з регіональною специфікою, але вони є предметом наших наступних досліджень.

Список використаних джерел

1. Булгакова Л. А. Сословная политика в области образования во второй четверти XIX века / Л. А. Булгакова // Вопросы политической истории СССР. — М. — Л., 1978. — С. 34—44.
2. Булгакова Л. А. Состав и положение преподавателей в России второй четверти XIX века / Л. А. Булгакова // Государственные учреждения и классовые отношения в отечественной истории. — М. — Л., 1980. — С. 113—119.
3. Вишневский Д. Киевская академия в первой половине XVIII столетия. (Новые данные, относящиеся к истории этой Академии за указанное время) / Д. Вишневский. — К. : Тип. И. И. Горбунова, 1903. — 371 с.
4. Владимирский-Буданов М. Государство и народное образование в России XVIII века. — Часть I. Система профессионального образования (от Петра I до Екатерины II) / М. Владимирский-Буданов. — Ярославль : Типография Г. В. Фальк, 1874. — 330 с.
5. Воронов А. Историко-статистическое обозрение учебных заведений С. Петербургского учебного округа с 1715 по 1828 год включительно / А. Воронов. — СПб. : В Типографии Якова Трея, 1849. — 293 с.
6. Державний архів Харківської області (далі – ДАХО), ф. 667, оп. 283, спр. 136. Об определении на службу в гимназию Филоновича письмоводителем и о награждении его чином губернского секретаря, 12 арк.
7. ДАХО, ф. 667, оп. 283, спр. 153. Об определении, увольнении и перемещении училищных чиновников, 61 арк.
8. ДАХО, ф. 667, оп. 285, спр. 20. О службе училищных чиновников Таврической губернии, 46 арк.
9. ДАХО, ф. 667, оп. 287, спр. 98. Переписка с дирекцией училищ Киевской губернии об исправлении формулярных списков учителей, о производстве испытаний священникам, назначаемым преподавателями в гимназии, училища и не имеющих аттестатов, 13 арк.
10. ДАХО, ф. 667, оп. 287, спр. 194. О выдаче свидетельств Паршейму М., Навроцкой А. и др. лицам на право преподавания в частных домах, 59 арк.
11. Диссон Ю. А. Лицеи и благородные пансионы в системе народного просвещения России в первой трети XIX века: дисс. ... канд. истор. наук: 07.00.02 / Ю. А. Диссон. — М., 2008. — 307 с.
12. Кивлицкий Е. К. Харьковский университет в первые годы его существования (Проф. Д. И. Багаей. Опыт истории Харьковского университета. По неизданным материалам. Т. 1. 1802–1815. Харьков. 1893–1898) / Е. Кивлицкий // Киевская старина. — 1899. — Т. 67. — № 10. — Отд. 1. — С. 93–106.
13. Ерошкин Н. П. Государственные учреждения России в дореформенный период (1801–1861 гг.) / Н. П. Ерошкин // История государственных учреждений России до Великой Октябрьской революции (Краткий конспект лекционного курса и методические указания для студентов заочного факультета). — Вып. 3. — М., 1957. — 78 с.
14. Знаменский П. Духовные школы в России до реформы 1808 года / П. Знаменский. — Казань: Тип. Императорского Университета, 1881. — 807 с.
15. Каптерев П. Ф. История русской педагогики / П. Ф. Каптерев. — СПб. : Издание О. Богдановой, б/г. — 540 с.
16. Квасов Д. А. Становление и развитие пенсионного законодательства о государственных служащих Российской империи XIX — начала XX вв. : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Д. А. Квасов. — М., 2005. — 191 с.
17. Кораблина Л. Н. Народное образование провинциального города второй половины XVIII – первой половины XIX вв. : дис. ... канд. истор. наук: 07.00.02 / Л. Н. Кораблина. — Воронеж, 2002. — 277 с.
18. Маслійчук В. Грамотність та рівень освіти на Лівобережній Україні XVII-XVIII ст. : творення історіографічного стереотипу / В. Маслійчук // Київська академія. — Вип. 7. — К., 2009. — С. 73—86.
19. Морозова В. В. Правовой и социальный статус учителей дореволюционной России: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / В. В. Морозова. — Нижний Новгород, 2007. — 227 с.
20. О дозволении определять казенных Студентов Юридического Института Университета Св. Владимира Учителями Законоведения в Гимназии // Журнал Министерства Народного Просвещения. — Ч. LXVI. — СПб. : В Типографии Императорской Академии Наук, 1850. — Отд. I. — С. 5.
21. Определения, перемещения, увольнения и награждения // Журнал Министерства Народного Просвещения. — Ч. LXXXVIII. — 1854. — Отд. I. — С. 6—7.
22. Посохова Л. Європейський досвід у навчальних практиках православних колегіумів України у XVIII ст. : джерелознавчий аспект / Л. Посохова // Наукові записки. Збірник праць молодих науковців та аспірантів / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. — Т. 19 (у 2-х кн.). — Тематичний випуск: «Джерела локальної історії: методи, дослідження, проблеми інтерпретації, популяризація». Книга 1. — К., 2009. — С. 323—340.
23. Рябикова Т. Б. Численный и сословный состав студентов Московского университета / Т. Б. Рябикова // Вестник Московского университета. — Серия IX. История. — № 5. — Сентябрь — октябрь. — 1974. — С. 57—67.
24. Сердюцкая О. В. Преподавательская служба в Российской империи второй половины XVIII в. / О. В. Сердюцкая // Вопросы истории. — № 10. — 2008. — С. 99—113.
25. Серебренников В. Киевская академия с половины XVIII века до преобразования ее в 1819 году / В. Серебренников. — К. : Типография Императорского Университета св. Владимира, 1897. — 223 с.
26. Слотин В. Е. Провинциальное училищное чиновничество России в XIX в. : на материалах Казанского учебного округа: дис. ... канд. истор. наук: 07.00.02 / В. Е. Слотин. — Киров, 2010. — 243 с.
27. Травкіна О. І. Чернігівський колегіум XVIII ст. : автореф. дис. ... канд. істор. наук / О. І. Травкіна. — Львів, 2003. — 20 с.
28. Фирсова Н. В. Подготовка учителей для народных училищ в последней трети XVIII — I половине XIX века (на материалах Северо-Запада России): дис. ... канд. истор. наук: 07.00.02 / Н. В. Фирсова. — СПб., 2007. — 182 с.
29. Шпак Л. Л. «Журнал Министерства Народного Просвещения» — источник по исторической социологии образования / Л. Л. Шпак // Социологические исследования. — № 3. — Март. — 2008. — С. 126—136.

ДЕГТЯРЕВ С. И.

г. Сумы

ГОСУДАРСТВЕННАЯ СЛУЖБА ПО ВЕДОМСТВУ НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА УКРАИНСКИХ ЗЕМЛЯХ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX В.

Статья посвящена педагогическим чиновникам, которые служили на украинских землях в составе Российской империи в первой половине XIX в. Уделено внимание месту этой категории чиновников в системе бюрократического аппарата Российской империи; их служебным функциям и полномочиям; условиям службы и отношению к ней самих чиновников и обществу. Служба педагогических чиновников имела свою специфику. Именно эти служащие были наиболее образованной частью бюрократии. Их функции не относились к числу бюрократических, но направлялись на обучение и воспитание будущих чиновников.

Ключові слова: чиновничество, бюрократия, преподаватель, образование, учебный округ.

DEGTYAREV S. I.

Sumy

THE STATE SERVICE IN THE DEPARTMENT OF PUBLIC EDUCATION IN THE UKRAINIAN LANDS IN THE FIRST HALF OF THE XIX CENTURY

The article is devoted to pedagogical officials, who served in the Ukrainian lands of the Russian Empire in the first half of the XIX century. Attention is paid to the place of this category officials in the bureaucratic apparatus of the Russian Empire, and their official functions and powers, conditions of service and attitude to civil service of officials and public. Service of pedagogical officials had its own peculiarities. These employees were the most educated part of the bureaucracy. Their functions are not among the bureaucracy, but were directed to learning and education of prospective officers.

Keywords: officialdom, bureaucracy, teacher, education, education district.

Стаття надійшла до редколегії 02.02.2014

УДК(477. 7) «1920-1929»

КИРИЛЕНКО В. П.

м. Миколаїв

ДІЯЛЬНІСТЬ «ДЖОЙНТ» НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В ПЕРІОД 1920-Х РОКІВ

Стаття висвітлює створення та діяльність Джойнта на території Півдня України в 20-х рр. XX ст. Зокрема надану допомогу Американським єврейським об'єднавчим розподільчим комітетом в південних регіонах України.

Ключові слова: Американський єврейський комітет допомоги, Джойнт, голод, єврейські поселення, договір, паливо, одяг, їжа, сільське господарство, Агро – Джойнт.

Постановка проблеми. Малодослідженою сторінкою вітчизняної історіографії залишається діяльність міжнародних благодійних організацій в Україні у 1921–22 рр. Американський єврейський об'єднаний розподільний комітет відомий як Джойнт, розпочав свою діяльність в 1914 р. [10]. Так, 4 жовтня 1914 р. лідери громади ортодоксального іудаїзму в США створили Центральний комітет допомоги євреям що постраждали від війни. 25 жовтня впливові єврейські діячі на чолі з Феліксом Варбургом, Джейкобом Шиффом і Льюїсом Маршаллом створили Американський єврейський комітет допомоги. Очолив комітет Л. Маршалл. 27 листопада 1914 р. ці організації об'єдналися в єдину, так утворилася загальна назва Джойнт, що означає об'єднаний. Головним завданням Джойнт являлась допомога

євреям, які знаходились у скрутному становищі або небезпеці по всій земній кулі. До основних напрямів роботи відносились: допомога літнім людям, підтримка сім'ї і дітей, розвиток єврейської спільноти. Основну частину коштів Джойнт отримував в якості пожертвувань від євреїв і єврейських організацій США.

Виклад основного матеріалу. Голод, що виник на Поволжі та на Півдні України, дозволив Джойнту діяти у складі Американської адміністрації допомоги (АРА), в яку він пожертвував близько 4 мільйонів доларів [12]. 20 жовтня 1921 р. у Лондоні Джойнт разом з АРА підписують угоду про спільну роботу на території України. В січні 1922 р. представники Джойнт та АРА відвідали УРСР. Було встановлено що Миколаївська, Одеська, Запорізька та Катеринославська губернії голодують. З